

УДК 316.334.52:[316.648:316.35]

РЕГІОНАЛЬНІ АВТО- ТА ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПИ ДОНБАСУ І ГАЛИЧИНИ: ЇХ ЗНАЧЕННЯ В ПРОЕКТАХ НАЦІСБУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ

Кононов Ілля Федорович – доктор соціологічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті на основі аналізу емпіричних даних, отриманих у результаті опитування «Життєві світи Сходу і Заходу України» (травень – червень 2014 р.), доводиться існування регіональних авто- та гетеростереотипів. Показано, що у відносинах між Донбасом і Галичиною функціонують стереотипи двох видів. Перші стосуються типізації уявлень про етнокультурні характеристики мешканців регіонів. Ці стереотипи є в цілому відповідними самій реальності. Типізації уявлень про роль регіонів у регіональній системі України породжують інший різновид - позитивні автостереотипи і негативні гетеростереотипи. Часова їх динаміка свідчить про стабільність профілю і про збільшення опуклості найбільш розповсюджених серед них. Стереотипи розглядаються в контексті етнічних структур регіонів, а також у зв'язку з моделями націєбудівництва в Україні. Доводиться, що вони поєднують Донбас і Галичину з моделями співгромадянства і етнонації. Для організації міжрегіонального діалогу потрібна їх обережна деконструкція.

Ключові слова: регіон, регіональна спільнота, автостереотип, гетеростереотип, Донбас, Галичина.

В статье на основе анализа эмпирических данных, полученных в результате проведенного опроса «Жизненные миры Востока и Запада Украины» (май – июнь 2014 г.), доказываются существование региональных авто- и гетеростереотипов. Показано, что в отношениях между Донбассом и Галичиной функционируют стереотипы двух видов. Первые относятся к типизации представлений об этнокультурных характеристиках жителей регионов. Эти стереотипы в целом соответствуют самой действительности. Типизация представлений о роли регионов в региональной системе Украины порождает иную их разновидность – позитивные автостереотипы и негативные гетеростереотипы. Временная их динамика свидетельствует о стабильности профиля и о росте выпуклости наиболее распространенных среди них. Стереотипы рассматриваются в контексте этнических структур регионов, а также в связи с моделями нациестроительства в Украине. Доказывается, что они связывают Донбасс и Галичину с моделями согражданства и этнонации. Для организации межрегионального диалога необходима их осторожная деконструкция.

Ключевые слова: регион, региональная общность, автостереотип, гетеростереотип, Донбасс, Галичина.

The following article is devoted to the analysis of empirical data, received in the result of a poll 'Life-Worlds of the East and west of Ukraine' (May-June 2014) which proves the existence of regional auto and heterostereotypes. There are two kinds of stereotypes in relations between Donbas and Halychyna. First type of stereotypes belongs to the typification of representation of ethnocultural characteristics of the citizens of these regions. These stereotypes actually correspond to the facts. Typification of the image about the role of regions in the regional system of Ukraine gives rise to another category – positive autostereotypes and negative heterostereotypes. Temporary dynamics is indicative of the profile stability and growth of bulge of the most wide-spread among them. Stereotypes are viewed in the context of ethnic cultures of the regions as well as of the models of nation-building in Ukraine. It is proved, that they bind Donbas and Halychyna with the models of co-citizenship and ethnonation. Careful deconstruction of these models is necessary for the organization of transregional dialogue. Projects of nationbuilding in Ukraine correspond to the popular in Europe national projects (relatively, ethatistic French and based on the cultural relativness of German). First way of national formation was connected with the developing industrialization and following cultural homogenization of the country. Second way was the way of overtaking modernization and presupposed that national formation must be started with the formation of national culture. Both ways of modernization were analyzed by Roman Szporluk. Corresponding projects were realized in different European countries, but in Ukraine they exist in the same political space. In the conditions of public choice these projects become the basis for solving different problems arising in front of the society. During public crisis it reaches peculiar dramatic effect. Over a period of independence in our

country was a diffusion of the abovementioned projects of nationbuilding, and now they exist at the territory of all Ukraine. Political communication between regions, reflexion of transregional relations have formed urge to reach a compromise about the desirable future of the country of the majority of citizens of Donbas and Halychyna. This can be a great support in the work at deconstruction of transregional stereotypes which preserve tension in regional system.

Keywords: region, regional society, autostereotype, heterostereotype, Donbas, Halychyna.

Українське суспільство є багатоскладовим, і ця обставина приховує велику кількість ризиків. У цьому сенсі на особливу увагу заслуговують відносини між регіонами. В Україні вони об'єднані в складну регіональну систему. В ній існують різноманітні зв'язки, серед яких найголовнішими є наступні: а) центр – регіони; б) між полюсами регіональної системи; в) між близькими за різними параметрами регіонами, що утворюють своєрідні кластери; г) між регіональною системою та гінтерландами. Така складна система не може існувати без того, що можна визначити терміном Ж.-Ж. Руссо «суспільний договір» [1]. Під цим терміном буду розуміти згоду великих мас людей визнавати інтереси одне одного. Саме подібні угоди, що складаються стихійно, дозволяють суспільству існувати як функціонуючому цілому.

Мабуть, існують різні типи суспільних договорів за платформою (ідеологічні, прагматичні, кримінальні та ін.) та суб'єктами (між елітними групами, між елітними групами і народними масами, між регіональними спільнотами, між етнічними групами та ін.). Для міжрегіонального суспільного договору потрібен певний ціннісний компроміс. За роки незалежності він стихійно почав складатися між Донбасом і Галичиною приблизно за такою формулою: «Ми розмовляємо російською мовою, а ви називаєте вулиці на честь діячів ОУН та героїв УПА». Безумовно, формула не бездоганна, а до того ж вразлива до коливань суспільної атмосфери. Повною мірою це стало зрозумілим під час української суспільно-політичної кризи кінця 2013 – 2014 рр., яка зруйнувала суспільні договори між різними елітними групами, між правлячим класом і народом. Під питанням опинилася і форма міжрегіональних відносин в Україні.

Сучасна українська криза показала невідповідність політичної надбудови складному суспільству нашої країни. Політична надбудова і в спокійній ситуації не сприяла розвитку країни. Навпаки, вона руйнівним чином вливалася на неї, що було обумовлене низкою обставин. По-перше, її головним призначенням було вилучення адміністративної ренти з країни, яка частково потрапляла (через виведення капіталів) у центр світової капіталістичної системи як геоеконімічна рента. Фактично політична система країни склалася для обслуговування периферійного «мульковому» капіталізму [2]. По-друге, в правлячому класі країни не сформувалися механізми узгодження внутрішніх інтересів. Через це будь-яка ситуація суспільного вибору перетворюється в боротьбу без правил. Об'єктивні міжрегіональні суперечності давно вже перетворилися на предмет маніпуляцій для мобілізації «свого» електорату, що обумовило формування партійної системи країни з прив'язкою до макрорегіонів.

Все це робить вивчення міжрегіональних суспільних договорів надзвичайно актуальним. Від цього залежить можливість відповідальної регіональної політики.

Регіони в останні два десятиріччя досить інтенсивно вивчаються як зарубіжною соціологією та суспільною географією [3; 4], так і вітчизняними соціологами [5; 6; 7; 8], географами [9], економістами [10]. Зроблене дозволяє українським науковцям аналізувати регіональні аспекти суспільної кризи в Україні, що розпочалася в кінці осені 2013 р і навесні обернулася російською інтервенцією і російсько-українською війною. Це було продемонстровано під час круглого столу «Регіони України: що нас роз'єднує та що об'єднує? – погляди соціологів», який відбувся 18 квітня 2014 р. в Харківському національному університеті імені В.Н.Каразіна [11].

У більшості випадків регіональна реальність як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці аналізується з перспективи структурного підходу. Він застосовується і для пояснення діяльнісних аспектів буття регіональних спільнот. Але у даному випадку слухним є зауваження Олександра Мотиля про те, що «...сприяючи певним тенденціям, структури можуть мати ймовірнісний, але не визначальний вплив на конкретні результати» [12, с. 45]. Не випадково Толкотт Парсонс, розуміючи складність будь-якої соціальної системи і неможливість пояснити її розвиток лише одним фактором, аналізував економіку, політику, спільноту і фідучіарну підсистему [13, с.24]. Саме з останньою підсистемою американський соціолог пов'язував відтворення зразків діяльності та генералізацію цінностей. Т. Парсонс сформулював своє розуміння *in abstracto*. Конкретний аналіз міжрегіональних відносин передбачає виявлення їх просторово-структурних реляційних характеристик, історичний підхід до системи відносин і діяльності акторів в економіці, політиці, культурі.

Метою даного розгляду буде виявлення авто- та гетеростереотипів Донбасу і Галичини у їх зв'язку з проектами націєбудівництва, які існують в сучасній Україні. Саме через систему авто- та гетеростереотипів складаються мережі суспільних договорів в суспільстві.

При реалізації поставленого завдання буду спиратися на результати масового опитування в Донбасі та Галичині (польовий етап здійснювався з 20 травня по 20 червня 2014 р.)¹. Воно стало можливим завдяки праці достань великого колективу. Ідея проекту, розробка інструментарію і загальне керівництво проектом належать автору цих рядків. Розрахунок вибіркової сукупності, керівництво польовим етапом дослідження в Луганській області і комп'ютерною обробкою даних здійснювали доц. Світлана Хобта і старший викладач Аліна Уколова. Керівниками польового етапу у Львівській області були доктор соціологічних наук, доцент, завідувачка кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Світлана Щудло та кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології, доцент Регіонального Центру з вивчення проблем Голодомору і Голокосту Національного університету «Львівська політехніка» Віктор Савка, в Івано-Франківській області – кандидати філософських наук, доценти кафедри філософії та соціології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Ольга Максимович і Максим Дойчик, в Донецькій області – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології управління Донецького державного університету управління Тетяна Єреськова. Анкетування проводили студенти-соціологи, які навчаються за спеціальністю «Соціологія» в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, Донецькому державному університеті управління, Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, студенти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Національного університету «Львівська політехніка». Введення анкетних даних до електронних форм SPSS здійснювали аспіранти кафедри філософії та соціології ЛНУ імені Тараса Шевченка та Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

На особливі подяки заслуговують заступник голови Івано-Франківської обласної адміністрації Сергій Адамович (д. іст. н, проф.) та завідувач кафедри соціології управління, доктор соціологічних наук, професор Валерій Бурега, без постійної допомоги яких дослідження в Галичині та в Донецькій області було б дуже складно провести.

Об'єктами репрезентації в дослідженні виступали регіони України – Донбас і Галичина, які розглядалися в якості територіальних спільнот. Вибіркова сукупність формувалась як квотна, репрезентативна за статтю, віком і типом поселення. Інтерв'юери отримували квотне завдання, а далі, відповідно до нього, здійснювали відбір респондентів методом снігової кулі у визначеному населеному пункті за місцем проживання. Міста було поділено на райони, так щоб райони роботи інтерв'юерів не перетинались. В селах працювало по одному інтерв'юеру.

Точки опитування:

- у **Донецькій області**: Донецьк (найкрупніше місто), Артемівськ (велике місто), Торез, Сніжне (середні міста), Дебальцеве (мале місто) та села Донецької області;
- у **Луганській області**: Луганськ (крупне місто), Красний Луч (велике місто), Свердловськ, Первомайськ (середні міста), Кіровськ, Старобільськ (малі міста) та села Луганської області;
- у **Львівській області**: Львів (найкрупніше місто), Дрогобич (середнє місто), Самбір (мале) та села Львівської області;
- в **Івано-Франківській області**: Івано-Франківськ (велике місто), Калуш, Коломия (середні), Болехів, Яремче (малі) та села Івано-Франківської області.

У Донецькій області було опитано 457 осіб, у Луганській області – 291, у Львівській області – 454, в Івано-Франківській області – 277.

У Донбасі опитування проходило в надскладних умовах, адже влада в більшості міст, де проводилося опитування, перебувала в руках сепаратистських заколотників. Інтерв'юери могли заповнювати квоти, лише рухаючись по мережах своїх знайомств. У Галичині забезпечувалися необхідні процедури при пошуку респондентів на визначених маршрутах у населених пунктах.

В анкеті було передбачено два запитання, зорієнтовані на вивчення уявлень регіональних спільнот про себе і про «свого іншого» в регіональній системі. Перше з них передбачало з'ясування того, як мешканці регіону сприймають власну спільноту і спільноту полярного регіону. Загальні дані представлю в табличній формі (таблиця 1).

¹ Опитування «Життєві світи Сходу і Заходу України» проводилося за підтримки Канадського інституту Українознавчих студій Університету Альберти (Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta).

Таблиця 1.

Розподіл відповідей на запитання «Які з наведених характеристик відповідають Донбасу, а які Галичині?» (% до тих, хто відповів)

№	Характеристики мешканців регіону	Донбас (n=748)		Галичина (n=731)	
		Характеристика жителів Донбасу	Характеристика жителів Галичини	Характеристика жителів Донбасу	Характеристика жителів Галичини
		% до тих, хто відповів	% до тих, хто відповів	% до тих, хто відповів	% до тих, хто відповів
1.	Переважно українці і ті, хто проживає поруч з ними, національні меншини	17,1	53,6	10,1	72,4
2.	Переважно росіяни і русифіковані представники інших народів	64,9	4,1	68,3	2,2
3.	Особлива регіональна спільність, яка має свої витоки, як в Україні, так і в Росії	64,7	6,7	54,9	11,3
4.	Маргінали, тобто люди, які відірвались від своїх коренів	20,8	27,0	53,8	7,4
5.	Особлива регіональна спільнота, яка має свої витоки як в Україні, так і в Польщі	3,5	73,6	3,3	66,3
6.	Важко відповісти	6,8	9,9	11,5	6,0

Примітка: сума перевищує 100%, бо респонденти могли обирати кілька варіантів відповідей.

Як бачимо, жителі обох регіонів мають в цілому співпадаючі авто- і гетеростереотипи стосовно природи своїх регіональних спільнот. Вони засновані на протиставленнях «українське – російське» і на концептах «особливих територіальних спільнот», які мають різні витоки. В останньому випадку можна визнати об'єднавчий потенціал, адже в обох регіональних спільнотах серед їх витоків на першому місці Україна.

Дещо інакше візії себе і іншого складаються у випадку визначення ролі регіонів в регіональній системі України (таблиця 2).

Таблиця 2.

Розподіл відповідей на запитання «Які з наведених характеристик відповідають Донбасу, а які Галичині?» (% до тих, хто відповів)

№	Характеристики	Донбас (n=748)		Галичина (n=731)	
		Характеристики Донбасу	Характеристики Галичини	Характеристики Донбасу	Характеристики Галичини
1.	Регіон, розвиток якого повинен стати моделлю розвитку усієї України	63,4	13,6	9,2	79,2
2.	Глуха культурна провінція	10,5	50,3	56,0	8,2
3.	Регіон з середнім рівнем розвитку	36,9	48,2	47,5	33,8
4.	Агресивний регіон, який намагається насадити свої порядки у всій країні	12,8	65,4	78,8	6,0
5.	Регіон, вимушений захищати свою специфіку і право жити відповідно до свого способу життя	77,2	15,1	23,9	67,5
6.	Регіон із сильними сепаратистськими настроями	53,0	14,2	85,0	4,9
7.	Регіон, де переважають державники, що відстоюють цілісність країни	14,2	57,0	5,2	86,7

Примітка: сума перевищує 100%, бо респонденти могли обирати кілька варіантів відповідей.

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

Отже, коли респонденти визначають роль Донбасу і Галичини в регіональній системі України, то ми зустрічаємося з дзеркально обернутими стереотипами.

Зафіксовані авто- та гетеростереотипи склалися не зараз. Ми вже їх фіксували в попередніх крос-регіональних опитуваннях. Пошлюсь на дані 2007 р. [14]. Правда, тоді опитування охоплювало тільки Луганську і Львівську області, а вибіркові сукупності формувалися для трьох типів населених пунктів (велике обласне місто, середнє місто і село), але це дає підстави для виділення загальних тенденцій: форми профілів авто- та гетеростереотипів зберігаються, але опуклості провідних з них стали більш виразними. Так, у Луганську в 2007 р. 45,7% респондентів специфіку мешканців Донбасу визначали через те, що тут мешкають переважно росіяни і русифіковані представники інших народів. Визнавали наявність особливої регіональної спільноти, чії витоки лежать як в Україні, так і в Росії 39,4% опитаних луганчан. У 2014 р. в Луганській області подібні варіанти відповідей обрали вже відповідно 59,6% та 62,1% респондентів. 2007 р. 37,2% мешканців Луганська бачили специфіку Галичини в тому, що там живуть переважно українці і ті, хто проживає поруч з ними, національні меншини, а 43,2% опитаних були згодні з тим, що в Галичині склалася особлива регіональна спільнота, що має витоки як в Україні, так і в Польщі. В 2014 р. в Луганській області такі відповіді дали відповідно 46,1% та 73,9%. За ці роки зменшилося відносне число тих, кому важко було визначитися з відповіддю на запитання про специфіку Донбасу чи Галичини. 2007 р. для 14% опитаних мешканців Луганська важко було визначити специфіку своєї регіону, а для 23,1% важко було визначитися зі специфікою Галичини. В 2014 р. в Луганській області ці цифри відповідно були такими: 4,2% і 11,4%.

Сказане стосується і галичан. У 2007 р. опитані львів'яни специфіку Донбасу визначали через те, що в цьому регіоні живуть переважно росіяни і зросійщені представники інших народів (57,3%), що тут склалася особлива регіональна спільнота, яка має витоки як в Україні, так і в Росії (34,3%), а ще 26,5% визнали мешканців Донбасу маргіналами. 2014 р. респонденти у Львівській області посилили ці позиції: відповідно 75,9%; 55,4%; 61,7%. Позиція, згідно з якою в Галичині живуть переважно українці, в 2007 р. була обрана у Львові 71,6% респондентів, а в 2014 р. у Львівській області – 72,6%. Посилилася позиція, відповідно до якої в Галичині склалася особлива регіональна спільнота, своїми витоками пов'язана як з Україною, так і з Польщею (2007 р. – 37,8%; 2014 р. – 72,8%).

При визначенні ролі полярних регіонів у регіональній системі України як в Донбасі, так і в Галичині автостереотипи є позитивними, а серед гетеростереотипів переважають негативні. Опуклості найбільш популярних стереотипізованих позицій за сім років, що минули між опитуваннями зростає. Для з'ясування цієї динаміки продовжимо порівняння розподілів в Луганську та Луганській області та у Львові і Львівській області. Ще раз підкреслю, що вони не повністю співмірні, але таке порівняння дає уявлення про тенденції. Отже, 2014 р. в Луганській області 57,6% респондентів вважали, що розвиток Донбасу може стати моделлю для всієї України (2007 р. – 58,5%), 77,2% поділяли думку, що їх регіон вимушений захищати свою специфіку і право жити відповідно до свого способу життя (2007 р. – 65,5%), 52,5% погоджувалися з тим, що в Донбасі розвинулися сильні сепаратистські настрої (2007 р. – 16,4%). Галичину 71,2% опитаних донбасівців вважали агресивним регіоном, який намагається накинути свої порядки всій країні (2007 р. – 62,1%), разом з тим, 56,9% респондентів в Луганській області вважали, що в Галичині переважають серед населення державники (2007 р. – 25,7%), а ще 41,2% змальовували Галичину як глуху культурну провінцію (2007 р. – 41,7%).

У 2014 р. 87,4% респондентів у Львівській області вважали розвиток свого регіону зразком для всієї України (2007 р. – 52%), 69,4% були переконані в тому, що їх регіон змушений захищати свою специфіку (2007 р. – 45,4%) і в ньому переважають державники – 90,6% (2007 р. – 47,1%). Про Донбас галичани були іншої думки: в 2014 р. 88,2% опитаних мешканців Львівської області в першу чергу вказували на те, що це регіон з сильними сепаратистськими настроями (2007 р. – 53,7%), 83,1% вбачали в Донбасі агресивний регіон (2007 р. – 68,9%), а 58,2% розглядали його як глуху культурну провінцію (2007 р. – 37,7%).

Отже, хоча в Донбасі і Галичині досить адекватно сприймають етнокультурну специфіку один одного, але між регіонами недовіра за останні роки зростала. Вони з підозрою і острахом сприймають один одного.

Це підкреслюється і достаньо виразними суспільними опініями стосовно наявності суперечностей між Донбасом і Галичиною (таблиця 3).

Таблиця 3.

Розподіл відповідей на запитання «Чи існують зараз суперечності між Сходом і Заходом України і якщо вони існують, то на якому рівні?» (% від кількості опитаних)

№	Варіант відповідей	Донбас (n=748)	Галичина (n=731)
1.	Суперечності існують лише між політиками, а на рівні населення їх немає	18,7	25,4
2.	Суперечності існують як на рівні політиків, так і на рівні населення	65,6	61,4
3.	Суперечності існують на рівні населення, а не між політиками	6,2	4,2
4.	Суперечностей немає ні на якому рівні	0,6	1,4
5.	Важко відповісти	6,5	6,6
6.	Відповіді немає	2,4	1,1
	Разом	100,0	100,0

Для розуміння наведених даних варто уточнити, що суспільні опінії стосовно відносин між Донбасом і Галичиною в більшості випадків не спираються на особистий досвід респондентів (таблиця 4).

Таблиця 4.

Розподіл відповідей на запитання «Як часто Вам доводиться бувати (для Донбасу – «в Галичині»; для Галичини – «в Донбасі»)»?

№	Варіант відповіді	Донбас (n=748)	Галичина (n=731)
1.	Буваю декілька разів на рік	0,6	0,8
2.	Раз на рік	1,8	0,9
3.	Раз на декілька років	9,7	5,2
4.	Був лише один раз	19,0	15,2
5.	Ніколи не доводилося бувати	66,4	76,3
6.	Відповіді немає	2,5	1,5
	Разом	100,0	100,0

Отже, джерелом суспільних опіній в обох регіонах можуть бути ЗМІ та розповіді тих, хто здійснював відповідні подорожі. Стереотипи в регіональній системі, мабуть, є автокаталітичними утвореннями. Вони є каталізаторами свого власного виробництва. Автостереотипи скоріше відображають ті риси спільноти, які б її представники хотіли в ній бачити, а на полярний регіон переноситься те, що в юнгіанському психоаналізі називається «тінню» [15].

Для пояснення виявлених стереотипів звернемося до інших даних, отриманих в нашому опитуванні. По-перше, варто звернути увагу на етнічні структури регіонів, які ми розглядаємо. В Донбасі ядерним утворенням етнічної структури є домінуюча коаліція українців і росіян, до якої примикають білоруси. В Галичині переважає український етнічний масив, в який вкраплі невеликі меншини [16]. Це знаходить вияв в індексах міжетнічних дистанцій. Ми їх заміряли за допомогою відомої шкали Еморі Богардуса в адаптації Н. Паніної [17] (таблиця 5).

Таблиця 5.

Розподіл відповідей на запитання «Як близько Ви могли б підпустити представників перерахованих етнічних груп?»

(Шкала: 1 – «членів родини», 7 – «взагалі не допускав би в область»)

№	Етнічні групи	Донбас			Галичина		
		Число тих, що дали оцінку	Середнє	Ст.відхилення	Число тих, що дали оцінку	Середнє	Ст.відхилення
1.	Українці	680	1,7	1,4900	627	1,4	1,0733
2.	Українці зі Сходу України	676	1,7	1,3456	624	2,9	1,8805
3.	Українці з Заходу України	662	3,3	2,3586	620	2,1	1,5765
4.	Росіяни	676	1,8	1,4267	620	5,2	2,0426
5.	Росіяни зі Сходу України	672	1,9	1,4450	622	4,9	1,9922

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

№	Етнічні групи	Донбас			Галичина		
		Число тих, що дали оцінку	Середнє	Ст.відхилення	Число тих, що дали оцінку	Середнє	Ст.відхилення
6.	Росіяни з Заходу України	658	2,6	1,9312	618	4,6	2,0062
7.	Росіяни з Росії	663	2,0	1,5696	609	5,4	1,9919
8.	Білоруси	667	2,7	1,7964	614	4,3	1,7586
9.	Євреї	662	3,9	2,0300	616	4,9	1,7217
10.	Поляки	657	4,1	2,0830	618	3,7	1,7725
11.	Американці (білі англосакси зі США)	659	4,8	2,1443	618	4,1	1,8211
12.	Англіїці	664	4,5	2,0845	619	4,0	1,7558
13.	Угорці	656	4,5	1,9983	618	4,5	1,6764
14.	Французи	656	4,5	1,9969	617	4,3	1,7177
15.	Кримські татари	661	4,3	1,9502	620	4,3	1,7805
16.	Татари	659	4,4	1,9602	615	4,9	1,6681
17.	Азербайджанці	662	4,8	1,9542	616	5,3	1,5777
18.	Вірмени	663	4,6	1,9793	616	5,3	1,5562
19.	Грузини	662	4,7	1,9857	619	5,0	1,7028
20.	Чеченці	653	5,2	1,9182	618	6,1	1,4867
21.	Цигани	659	5,5	1,8081	617	6,1	1,2926
22.	Африканці	657	5,2	1,8063	614	5,7	1,4205
23.	Китайці	657	5,1	1,7709	617	5,7	1,3401
24.	Японці	660	5,0	1,8167	616	5,4	1,4611
25.	Араби	659	5,2	1,8236	618	5,7	1,3789
26.	Румуни	655	5,0	1,8184	614	5,4	1,4857
27.	Молдовани	656	4,8	1,8996	610	5,2	1,5732
28.	Литовці	658	4,8	1,8890	616	4,7	1,6785
29.	Латиші	658	4,8	1,9059	613	4,8	1,6986
30.	Естонці	656	4,8	1,9137	616	4,8	1,6798
31.	Турки	658	5,0	1,8876	614	5,2	1,5299
32.	Болгари	657	4,6	1,9460	611	4,8	1,6210
33.	Серби	656	4,7	1,9562	614	5,0	1,5824
34.	Чехи	656	4,6	1,9514	607	4,5	1,7127
35.	Словаки	658	4,6	1,9550	612	4,5	1,6924
36.	Узбеки	660	4,9	1,9102	614	5,5	1,4557
37.	Киргизи	659	5,1	1,8330	615	5,6	1,4282
38.	Казахи	660	5,0	1,8891	619	5,6	1,4242
39.	Туркмени	659	5,2	1,8278	619	5,7	1,4204

Дані наведеної таблиці підтверджують попередній висновок. В Донбасі бар'єрів між українцями, росіянами і білорусами фактично немає. Вони сприймають один одного як етнічно своїх. У східнослов'янській спільноті суттєвішими є регіональні, а не етнічні відмінності. Регіональна спільнота Донбасу при цьому зовсім не є однаково толерантною до всіх. Етнічне ядро в ній відділяє себе від решти етнічних груп. В Галичині найвища толерантність фіксується саме до українців. Росіяни і білоруси сприймаються як зовнішні етнічні групи. Більшою навіть є толерантність стосовно поляків.

По-друге, варто розглянути сукупність уявлень про те, якою мусить бути Україна. Така система колективних поглядів, вплетена в практичне життя спільноти, перетворюється на проект її розвитку і визначає дії членів цієї спільноти. В нашому контексті я буду називати такі духовні утворення проектами націєтворення. Порівняємо їх в Донбасі і Галичині (таблиця 6).

Розподіл відповідей на запитання «З якими з перерахованих тверджень відносно шляхів розвитку нашої країни Ви згодні?» (% до тих, хто відповів)

№	Варіанти відповідей	Донбас (n=721)	Галичина (n=650)
1.	Україна – це, насамперед держава українців, котрі повинні мати у своїй країні певні переваги. Інші етнічні групи мусять з цим погоджуватися	17,6	63,5
2.	Україна – це, держава усіх громадян, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Жодна з етнічних груп не повинна в нашій країні мати переваг	62,9	43,2
3.	В Україні має діяти принцип: «Одна нація, одна мова, одна церква»	8,1	48,5
4.	Україна повинна розвиватися як багатокультурне, багатомовне і багатоцерковне суспільство	71,7	44,6
5.	Для України буде благом, якщо більшість неукраїнського населення виїде з країни	6,2	22,3
6.	Для України буде благом, якщо тут будуть жити представники різних народів	53,3	22,9
7.	Україна повинна відмовитися від культурної спадщини царської Росії та СРСР і в духовному плані розвиватися на власному ґрунті	10,5	53,8
8.	Україна повинна зберігати все цінне з спадщини царської Росії та СРСР, поєднуючи його з власною духовною традицією	61,3	9,7
	Всього	291,6	308,6

Примітка: Респонденти могли обирати до 4 варіантів відповідей.

Свого часу я вже запропонував визначати ці два різних проекти як співгромадянство (Донбас) і етнонацію (Галичина) [18]. На мою думку, ці проекти є основою різних поглядів на культурний розвиток країни і на її зовнішньополітичні орієнтації (таблиці 7 і 8). Це знаходить статистичне підтвердження. На Донбасі значимі зв'язки фіксуються між такими перемінними, як «мовна політика» і «модель співгромадянства». Серед тих, хто вважає, що «Україна повинна розвиватися як багатокультурне, багатомовне і багатоцерковне суспільство», значущо більше прихильників збереження української мови як державної, але при визнанні в областях і містах інших офіційних мов. Ця позиція могла б стати компромісною у пошуку міжрегіонального порозуміння. Серед тих, хто згоден, що «для України буде благом, якщо тут будуть жити представники різних народів», значущо більше прихильників офіційної українсько-російської двомовності.

На Донбасі більшість прихильників офіційної двомовності, а також її пом'якшеного варіанту (збереження української мови як державної, але визнання в областях і містах за необхідності також інших офіційних мов), локалізуються серед респондентів, які поділяють модель співгромадянства. Наприклад, серед тих, хто вважає, що у сфері функціонування мов в Україні має бути офіційна двомовність, 64,3% поділяють думку, що «Україна – це держава усіх громадян, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Жодна з етнічних груп не повинна в нашій країні мати переваг», 71,4% вважають, що «Україна повинна розвиватися як багатокультурне, багатомовне і багатоцерковне суспільство», 68,9% наголошують на тому, що «Україна повинна зберігати все цінне з спадщини царської Росії та СРСР, поєднуючи його з власною духовною традицією», 57,6% поділяють думку, що «для України буде благом, якщо тут будуть жити представники різних народів».

В Галичині значущі зв'язки між перемінними є у випадку обох моделей націєбудування. Серед тих, хто вважає, що «Україна – це, насамперед держава українців, котрі повинні мати у своїй країні певні переваги. Інші етнічні групи мусять з цим погоджуватися», значно більше прихильників одномовності і противників визнання в областях і містах інших офіційних мов. Серед тих, хто згоден, що «Україна повинна розвиватися як багатокультурне, багатомовне і багатоцерковне суспільство», навпаки, значущо більше прихильників визнання в областях і містах інших офіційних мов.

Щодо зовнішньополітичних орієнтацій, то тут менше зв'язків між перемінними і вони слабкіші. На Галичині значущих зв'язків взагалі не зафіксовано. В Донбасі такі зв'язки є. Прихильники того, що «Україна – це, насамперед держава українців, котрі повинні мати у своїй країні певні переваги. Інші етнічні групи мусять з цим погоджуватися», частіше схиляються до інтеграції з ЄС та НАТО. Прихильники ж громадянської нації значно частіше не підтримують євроінтеграцію. Так, серед тих, хто вважає, що «для України буде благом, якщо більшість неукраїнського населення виїде з країни» 13,6% вважають, що треба прагнути в ЄС. Серед тих, хто вважає, що «для України буде благом, якщо тут будуть жити представники різних народів», подібні відповіді дали 4,2% респондентів.

Розділ 2. Соціологічні дослідження сучасного суспільства

Таблиця 7.

**Розподіл відповідей на запитання «Як Україна повинна розвиватися у сфері функціонування мов?»
(% від опитаних)**

№	Варіант відповіді	Донбас	Галичина
1.	Через утвердження на всій території української мови як єдиної державної	4,6	60,9
2.	Через офіційну українсько-російську двомовність на всій території України	51,7	3,8
3.	Через збереження української мови як державної, але визнання в областях і містах за необхідності також інших офіційних мов	36,8	28,9
4.	Інше	1,4	1,1
5.	Важко відповісти	5,4	4,9
6.	Відповіді немає	0,1	0,3
	Разом	100,0	100,0

Таблиця 8.

**Розподіл відповідей на запитання «Якими повинні бути зовнішньополітичні орієнтації України?»
(% від опитаних)**

№	Варіант відповіді	Донбас	Галичина
1.	Прагнути до вступу в Європейський союз	5,5	40,9
2.	Прагнути вступити в НАТО	0,4	3,1
3.	Розвивати співробітництво в рамках СНД, перетворивши його у міцне міждержавне об'єднання	17,6	1,1
4.	Створити міждержавний союз України, Росії і Білорусі	28,3	0,2
5.	Відновити СРСР	10,3	0,5
6.	Україна повинна розвиватися як нейтральна позаблокова країна, яка у зовнішній політиці орієнтується на власні інтереси	25,0	10,8
7.	Важко відповісти	9,8	3,1
8.	Інше	1,4	0,6
9.	Прагнути до вступу в Європейський союз і в НАТО	1,1	39,7
10.	Відповіді немає	0,6	0,2
	Разом	100,0	100,0

Проекти націєбудівництва в Україні відповідають відомим в Європі національним проектам (умовно етатистському французькому і заснованому на культурній спорідненості німецькому). Роман Шпорлюк показав, що в Європі вони часто склалися різними шляхами. В одному випадку попереду йшов процес індустріалізації, який гомогенізував різноманітне у культурному відношенні населення. У другому випадку, який характерний для наздоганяючої модернізації, провідну роль відіграла культурна робота, спрямована на національну згуртованість [19]. В Європі відповідні проекти реалізуються в різних країнах, але в Україні вони присутні в одному політичному просторі. В умовах суспільного вибору ці проекти стають платформами для різних шляхів вирішення проблем, що постали перед суспільством. Особливого драматизму це набуває в періоди суспільних криз.

За період незалежного існування нашої країни відбулася дифузія зазначених проектів націєбудівництва, і вони зараз присутні на всій території України. Політична комунікація між регіонами, рефлексія над міжрегіональними відносинами сформувала у більшості населення Донбасу та Галичини прагнення до досягнення компромісу з приводу бажаного майбутнього країни (таблиця 9).

Таблиця 9.

Розподіл відповідей на запитання «До яких відносин між Сходом і Заходом України необхідно прагнути?» (% від числа опитаних)

№	Варіант відповіді	Донбас	Галичина
1.	Слід домагатися згоди через компроміс	69,1	61,5
2.	Слід домагатися перемоги Сходу над Заходом	12,1	2,0
3.	Необхідно, щоб ідеали Західної України перемогли і на Сході	1,4	21,2
4.	Важко відповісти	14,4	14,0
5.	Відповіді немає	3,1	1,2
	Разом	100,0	100,0

Регіональні авто- та гетеростереотипи є силою, що прив'язує певні проекти націєбудівництва до полярних регіонів. Вони сприяють замиканню регіональних спільнот на собі і заважають діалогу між ними. Причини тут в тому, що стереотип є продуктом типізації, а отже в іншому він бачить не партнера по діалогу, а соціальний тип. Отже, необхідна кропітка робота по деконструкції виявлених стереотипів, які консервують напруженості в регіональній системі.

ЛІТЕРАТУРА: 1. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре или принципы политического права // Руссо Ж.-Ж. Трактаты. / Пер. с фр. – М.: Наука, 1969. – С. 151 – 256. 2. Кононов І. Ф. Україна: шлях на периферію світової капіталістичної системи (соціологічний аналіз) / Ілля Кононов // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Соціологічні науки / ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 23 (258), 2012. – С. 5 –30. 3. Zarycki T. Region jako kontekst zachowań politycznych / Tomasz Zarycki. - Warszawa: Scholar, 2002. - 195 s. 4. Крылов М. П. Региональная идентичность в Европейской России / Михаил Петрович Крылов – М. : Новый хронограф, 2010. – 240 с. 5. Стегній О.Г., Чурилов М.М. Регіоналізм в Україні як об'єкт соціологічного дослідження / Олександр Стегній, Микола Чурилов. – К.:Б.в., 1998. – 1998. – 217 с 6. Черниш Н. Одна, дві чи двадцять дві України: соціологічний аналіз соціальних ідентичностей представників трьох поколінь мешканців Львова і Донецька / Наталія Черниш // Дух іЛітера. – 2003. – С.6-21. 7. Кононов І.Ф. Соціологія регіонів: предмет, методи и перспективи розвитку /Ілья Кононов // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Зб. наук. пр. – Харків: Видавничий центр Харківського нац. у-ту ім. В.Н.Каразіна, 2003. – С.126 – 130. 8. Кононов І. Донбас і Галичина в регіональній системі України /Ілля Кононов, Світлана Хобта, Світлана Щудло // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. - №3. – С.73 – 98. 9. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України / Григорій Підгрушний – К.: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с. 10. Сторонянська І. З. Регіони України: пошук моделі конвергентного розвитку / Ірина Сторонянська –Львів: Арал, 2008. – 144 с. 11. Матеріали круглого столу «Регіони України: що нас роз'єднує та що об'єднує? – погляди соціологів», ХНУ, 18.04.14 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.soc.univ.kiev.ua/uk/news/materiali-kruglogo-stolu-regioni-ukrayini-shcho-nas-roziednuie-ta-shcho-obiednuie-poglyadi> 12. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження / Олександр Мотиль / Пер. з англ. Павла Грицака. – К.: Критика, 2009. – 200 с. 13. Парсонс Т. Система современных обществ /Толкcott Парсонс/ Пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева. Под ред. М.С. Ковалевой. — М.: Аспект Пресс, 1998. - 270с. 14. Кононов І. Донбас та Галичина: регіональні авто- та гетеростереотипи і соборність України // Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності. Зб. наук. пр./ Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Знання, 2007. – С.94 – 105. 15. Холл Дж. Юнгианское толкование сновидений. Практическое руководство. / Джеймс А. Холл / Перевод с английского В. Зеленского. — СПб.: Б.С.К., 1996. — 168 с. 16. Кононов І. Ф. Украинско-русская доминирующая коалиция как фактор развития этнической структуры Украины / И.Ф. Кононов // Диалог украинской и русской культур в Украине. Материалы IV-ой Международной научно-практической конференции (9-10 декабря 1999 года, г. Киев). – К. 2000. – С. 191 – 195. 17. Панина Н. В. Факторы национальной идентичности, толерантности, ксенофобии и антисемитизма в современной Украине / Наталья Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. - №4. – С. 26 – 45. 18. Kononow I. Donbas i Nałuczyna: przyczyny napiętych stosunków i poszukiwanie kompromisu historycznego / Illia Kononow // Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne. – Kraków, 2006. - N2. – S.81 – 96. 19. Шпорлюк Р. У пошуках суті історії, або національні шляхи до модерності // Роман Шпорлюк. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2013. – С. 24 – 42.